

lah İbn Allâk da onun Gırnata'daki hocaları arasında yer alır.

Mücârî, daha sonra tahsilini ilerletmek ve hac farızasını eda etmek amacıyla seyahate çıktı. Önce Tilimsân'a gitti; burada Ebû Osman Saîd b. Muhammed el-Ukbânî et-Tilimsânî, İbn Merzûk el-Hafîd ve diğer bazı âlimlerden fıkıh, ferâiz, tefsir, mantık, hesap ve hendese gibi alanlarda istifade etti. 798 (1396) yılında Bicâye üzerinden Tunus'a geçti; 799'da (1397) Mısır'a gitti. Bicâye'de Ebû'l-Kâsım el-Meşezzâfî, Tunus'ta İbn Arafe, Kahire'de Ömer b. Raslân el-Bülkinî, Zeynüddin el-İrâkî gibi âlimlerden çeşitli konularda faydalandı. Bulkinî onu kendi medresesinde çocuklarına ve torunlarına Arapça dersleri vermekle görevlendirdi.

Gırnata'ya döndükten sonra burada talebe yetiştirmekle meşgul olan Mücârî'den özellikle kıraat ve hadis alanında pek çok kişi istifade etti. Mâlikî fakih Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed es-Sarakustî, kendisinden kırâat-i seb'a okuyan Abbas b. Ahmed eş-Şâvî, Gırnata Camii hatibi kadı Ebû Ömer Muhammed b. Manzûr el-Kaysî onun talebelerinden bazılarıdır. "Râviye, rahhâl, mukrî, fakih, hâtime-tü'r-ruvât bi'l-Endelûs" gibi ifadelerle anılan Mücârî, talebelerinden Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Cî'dâlî'nin tesbitine göre 2 Cemâziyelâhîr 862'de (17 Nisan 1458) vefat etti (a.g.e., s. 201). Şemseddin es-Sehâvî'nin bu tarihi 856 (1452) olarak zikretmesi doğru değildir. *Bernâmec*'i için talebelerinden Ebû'l-Hasan Ali b. Ebû'l-Kâsım el-Beyâzî'ye verdiği icâzet-nâmenin 858 (1454) tarihini taşıması da (*Bernâmec*, s. 81) Şemseddin es-Sehâvî'nin tesbitinin yanlış olduğunu göstermektedir.

Mücârî'nin günümüze ulaşan tek eseri *Bernâmec*'i olup onun Gırnata'dan on dört, Tilimsân'dan beş, Bicâye'den iki, Tunus'tan bir ve Mısır'dan on iki olmak üzere kendilerinden istifade ettiği toplam otuz dört hocasının biyografisini ihtiva etmektedir. Eser, Muhammed Ebû'l-Ecfân tarafından tahkik edilerek *Bernâmecü'l-Mücârî* adıyla neşredilmiştir (Beyrut 1982).

BİBLİYOGRAFYA :

Mücârî, *Bernâmec* (nşr. Muhammed Ebû'l-Ecfân), Beyrut 1982, s. 81; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 32-43, 69-72; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-İlmi*, IX, 151; Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali el-Belevî, *Sebetü Ebî Ca'fer* (nşr. Abdullah el-İmrânî), Beyrut 1403/1983, s. 157, 164, 183, 186, 190, 199-201, 204, 216, 425.

MUHAMMED EL-HÂDÎ EBÜ'L-ECFÂN

MÜCÂŞİİ

(المجاشي)

Ebû'l-Hasen Ali b. Faddâl
el-Mücâşîi el-Kayrevânî
(ö. 479/1086)

Tefsir ve Arap dili âlimi.

Kayrevanlı olup Hecer'de (Bahreyn) doğduğuna dair bazı kaynaklarda yer alan bilgi doğru değildir. Şair Ferezdak'ın torunlarından olduğu için Ferezdakî, soyu Mücâşî b. Dârim yoluyla Temîm kabilesine uzandığı için Mücâşîi yanında Temîmî nisbeleriyle de anılmıştır. Mücâşîi tahsilini muhtemelen Kayrevan'da yapmıştır. Mekki b. Ebû Tâlib'den Kurtuba'daki evinde ders aldığına göre tahsil için değişik merkezlere seyahatler yapmış olmalıdır. Kayrevan'daki siyasi huzursuzluklar öğrenimini tamamladıktan sonra Mücâşîi'nin burayı terketmesine sebep oldu. Kayrevan'dan muhtemelen Hilâfîler'in (Benî Hilâl) istilâsı yüzünden ayrılarak İslâm coğrafyasının en doğusunda yer alan Gazne'ye kadar gitti. Yolculuğu sırasında Mısır, Suriye ve Irak'taki önemli merkezleri ziyaret etmiş olmalıdır. Talebesi Abdülgâfir b. İsmâil el-Fârisî, onun Nişâbur'a ilk defa 460'lı (1068) yılların başında uğradığını belirtir (İbrâhim b. Muhammed es-Sarîfî, s. 597). Gazne'de devlet adamlarından yakın ilgi gören Mücâşîi, onlardan gelen talepler üzerine çeşitli konularda eserler yazdı. 470'te (1077-78) Nişâbur'a geri döndü. Ömrünün sonlarına doğru Bağdat'a geçti ve burada Nizâmülmülk'ün iltifat ve ikramına mazhar oldu, onun himayesinde nahiv ve lugat dersleri verdi, Mağrib ricâlinden aldığı hadisleri rivayet etti. Nişâbur ve Bağdat'taki derslerine devam eden talebeleri arasında Abdülgâfir el-Fârisî, Ahmed b. Muhammed el-Meydânî, Harîrî, Ebû Gâlib Şücâ' b. Fâris ez-Zühli es-Sühreverdi, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed el-Kattân, Ebû'l-Berekât Hibetullah b. Mübârek es-Sakatî, İbnü's-Şecerî, Ebû'l-Hüseyn Mübârek b. Abdülcebbâr et-Tuyûrî gibi isimler yer alır. Mücâşîi 22 Rebîülevvel 479'da (7 Temmuz 1086) Bağdat'ta vefat etti ve Bâbülbrez'e defnedildi. Safedî ve İbn Tağrîberdi'nin Gazne'de öldüğüne dair verdikleri bilgi doğru değildir.

İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin özellikle Arap dilindeki engin birikimi sebebiyle takdir ettiği Mücâşîi nahiv ve tefsir sahasında iyi yetişmiş bir âlim olmasının yanında Arap şiiri, kıraat, siyer ve tarihle de ilgilenmiştir. Nahivde Basra ekolüne mensup ise de bu ekole bağlılıkta aşırı git-

memiştir. Hadis ilmiyle de meşgul olmuş, ancak bu dalda başarılı olamamıştır. Mağrib ricâlinden aldığı hadisleri Bağdat'ta rivayet etmişse de rivayetleri zayıf bulunmuştur. Süyûtî ve Dâvûdî'nin onun Hanbelî olduğunu ve Şâfîiler'e dil uzattığını söylemeleri, ilk dönem biyografi kaynaklarında verilen bilginin (Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIV, 97) yanlış anlaşılmasından kaynaklanmış olmalıdır. İsmâil Paşa, Mücâşîi'nin Mâlikî fakih olduğunu kaydetmekte olup (*Hedyyetü'l-ârifin*, I, 693) Kuzey Afrika'da o dönemlerde Mâlikî mezhebinin yaygın olması bu bilgiyi desteklemektedir.

Eserleri. 1. *Nüketü me'âni'l-Kur'ân* (*en-Nüket fi'l-Kur'ân*). Mâna ve irab açısından müşkil görünen âyetlerin tefsir edildiği eserde Halîl b. Ahmed, Sibeveyhi, Ali b. Hamza el-Kisâi, Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, Ma'mer b. Müsennâ, Ahfeş el-Evsat, Asmaî, Ebû Osman el-Mâzinî, İbn Kuteybe, Müberred, Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Zeccâc, Ebû Ali el-Fârisî, Rummânî, Mekki b. Ebû Tâlib gibi âlimlerin izah ve görüşlerine atıfta bulunulmuş, âyetlerin lugat ve nahiv açısından açıklanmasına, kıraatlerin dil yönünden tahliline geniş yer verilmiş, sık sık şiirle istihâd yoluna başvurulmuştur. Selef'ten yapılan nakillerin önemli bir yer tuttuğu kitapta Ehl-i sünnet anlayışı benimsenmiş ve bid'at ehlinin görüşleri reddedilmiştir. Tabersî'nin *Mecma'u'l-beyân* adlı tefsirinin sadece birkaç yerinde Mücâşîi'nin eserine atıfta bulunulmuşsa da isim verilmeden yapılan alıntılar oldukça fazladır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (III. Ahmed, nr. 115) bir nüshası bulunan eser Mustafa Altundağ tarafından doktora çalışması olarak neşre hazırlanmıştır (1994, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). 2. *el-İşâre ilâ tahsini'l-ibâre*. Sade bir üslûpla telif edilmiş küçük hacimli bir çalışmadır (nşr. Hasan Şâzelî Ferhûd, Riyad 1402/1982). 3. *el-Mukaddime fi'n-nahv* (nşr. Hasan Şâzelî Ferhûd, Kahire 1980). 4. *Şerhu 'Uyûni'l-irâb*. Bazı kaynaklarda *Şerhu 'Unvâni'l-irâb* olarak da geçen kitap, Ebû Muhammed Ubeydullah b. Ahmed el-Fezârî'ye ait eserin şerhidir. Temel meselelerin soru-cevap şeklinde açıklandığı eseri Hannâ Cemîl Haddâd (Zerkâ 1985) ve Abdülfettâh Selîm (Kahire 1988) yayımlamıştır. 5. *İksîrû'z-zeheb fi şinâ'ati'l-edeb ve'n-nahv*. Müellifin beş ciltlik bu eseri Nişâbur'da İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'nin isteği üzerine yazdığı ve kendisine başından sonuna kadar okuduğu belirtilir. 6. *Şerhu Me'âni'l-hurûf*. Rummânî'ye ait eserin şerhidir. 7. *ed-Düvel fi't-târih*. Mücâşîi'nin ömrünün sonlarına doğru Bağ-

MÜCÂSİİ

dat'ta telif ettiği, otuz ciltten fazla olduğu kaydedilen eserin otuz cildini Yâkût el-Hamevî Bağdat'taki Selçuklu vakfiyesinde gördüğünü söyler (*Mu'cemû'l-üdebâ'*, XIV, 92). 8. *Şeceretü'z-zeheb fi ma'rifeti e'immeti'l-edeb*. Yâkût el-Hamevî, Arap filolojisi âlimlerinin biyografilerini içeren eseri biyografi yönünden zengin, fakat haberlere itina edilmediği ve şahısların vefat tarihleri belirtilmediği için faydası az bir kitap olarak değerlendirir (a.g.e., I, 48). Mücâsîî'nin bunlardan başka otuz beş ciltlik *el-İksîr fi 'ilmi't-tefsîr*, yirmi ciltlik *el-Burhânü'l-'Amidî*, *Şerhu Bismillâhir-rahmânirrahîm*, *Ma'ârifü'l-edeb* (sekiz ciltlik, nahve dair), *el-'Avâmil ve'l-hevâmil* (harflerle ilgili), *el-Fuşûl fi ma'rifeti'l-uşûl* ve *es-Sîre* adlı kitapları olduğu kaydedilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mücâsîî, *el-İşâre ilâ tahsini'l-'ibâre* (nşr. Hasan Şazelî Ferhûd), Riyad 1402/1982, s. 23; a.mlf., *Nüketü me'âni'l-Kur'âni'l-'azîm* (nşr. Mustafa Altundağ, doktora tezi, 1994), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 76, 78; a.mlf., *Şerhu 'Uyûni'l-irâb* (nşr. Hannâ Cemîl Haddâd), Zerkâ (Ürdün) 1406/1985, s. 38; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elibbâ'* (nşr. İbrâhim es-Sâmerrâtî), Zerkâ (Ürdün) 1405/1985, s. 263; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVI, 263; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdebâ'*, I, 48; XIV, 90-98; XVII, 269; a.mlf., *Mu'cemû'l-büldân*, IV, 953; İbrâhim b. Muhammed es-Sarîfinî, *Târîhu Nisâbûr: el-Muntehab mine's-Siyâk* (nşr. M. Kâzım el-Mahmûdî), Kum 1362 hş., s. 596-597; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 248, 299-301; III, 52; Abdülbâkî b. Abdülmecîd el-Yemânî, *İşâretü't-ta'yîn fi terâcimi'n-nühât ve'l-lugaviyyîn* (nşr. Abdülmecîd Diyâb), Riyad 1406/1986, s. 224-225; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XVIII, 528-529; Safedî, *el-Vâfi*, XXI, 381-384; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971, IV, 249; V, 209; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 183; Dâvûdî, *Tabağâtü'l-müfessirin* (Lecne), I, 425-426; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1027, 1174, 1179, 1418; Brockmann, *GAL Suppl.*, I, 157, 200; *Hediyetü'l-'ârifîn*, I, 693; *İzâhu'l-meknûn*, I, 85, 116, 178; II, 507, 544, 677; Abduh Abdülâzîz Kalkile, *el-Belâğu'l-edebî li'l-Mu'fiz b. Bâdis*, Riyad 1403/1983, s. 189-190.

MUSTAFA ALTUNDAĞ

MÜCÂVİR

(المسجور)

Mekke'ye yerleşen
veya bir süre ikamet eden kimse
anlamında terim.

Sözlükte "bir arada bulunma, komşuluk, yakınlık" anlamındaki **mücâveret** masdardan türeyen **mücâvir** terim olarak "Mekke'li olmayıp bu şehirde misafirlik sınırlarını aşacak bir müddetle kalan kimse" demektir. Mücâveret "bir mescidde itikâfa girmek" (Buhârî, "İtikâf", 2, 4, 19; "Hayız", 2, 5), "ilim tahsil etmek için mescidlerde

bulunmak" mânasını da ifade etmekte, Mekke'de kalmak daha çok Mescid-i Harâm'da bulunmak ve ibadetle meşgul olmak amacıyla yapıldığından kelimenin kullanımında söz konusu maksadın öne çıktığı anlaşılmaktadır. Mücâveret ayrıca özellikle gayri menkul mülkiyeti ve irtifak hakkı gibi komşuluk kavramı ve sınırlarının önem taşıdığı bahislerde incelenmiştir (bk. İRTIFAK; KOMŞU; ŞÜFA).

Mekke'nin yerlisi olmayanların bu kutsal şehre yerleşmesi konusuna erken dönemlerden itibaren büyük bir ilgi gösterilmiş ve bu kişiler "mücâvir, cârullah, el-mücâvir bi-Mekke, el-mücâvir bi-Haremillâh" gibi tabirlerle anılmıştır. Sahâbe devrinde mücâveret öncelikle, muhacir sahâbilerin yıllar sonra Mekke'ye dönerek burada uzun süre ikamet etmelerinin Hz. Peygamber'in hicret emrine muhalefet anlamı taşıyıp taşımadığıyla ilgili bir mesele halinde ortaya çıkmıştır. Mekke'ye gerek hac veya umre gerekse ticaret maksadıyla gelen birçok sahâbinin bu şehirde mümkün oldukça az kalmaya çalıştığına dair rivayetler bu konuyla irtibatlı olarak anlaşılabilir. Ancak Hz. Ömer ve İbn Abbas gibi bazı sahâbilerin Mekke'de ikamet edilmemesi yönündeki ifadeleri mücâveretin muhacir sahâbilerle sınırlı bir mesele olmadığını göstermektedir. Nitekim tâbiin neslinden itibaren mücâvirlik bütün müslümanları ilgilendiren bir husus olarak ele alınmıştır. Bunun mekruh olduğunu ifade eden müctehidlerin başında Ebû Hanîfe gelmektedir. Kaynaklarda, bazı Hanefî ve Şâfiî fakihlerinin benimsediği bu görüşün diğer mezheplere mensup, ihtiyat prensibine göre hareket eden birçok fakih tarafından da benimsendiği ifade edilmektedir. Ayrıca Mâlik b. Enes'in, müslümanların hac vazifesini ifa ettikten sonra Mekke'den ayrılmaları gerektiğine dair ifadelerine dayanan İbn Rüşd el-Ced mücâveretin Mâlik'e göre de mekruh olduğu sonucuna varmıştır. Bu görüşü savunan fakihlerin delilleri, Mekke'nin Harem bölgesinde müslümanın sahip olması icap eden hal ve davranışları ile (bk. HAREM) İslâm'ın ilk nesillerinin bu bölgeyle ilgili uygulamaları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Gazzâlî'den İbnü'l-Hümâm'a kadar birçok âlim, Harem'de uzun süre kalan kimsenin bu bölgenin kutsiyetine yakışmayacak davranışlarda bulunabileceğini yahut bölgeye ve özellikle Kâbe'ye karşı hissettiği saygının azalabileceğini belirtmiştir. Bazı âyetlerden hareketle (meselâ bk. el-Hac 22/25) Harem'de işlenen günahların daha büyük ve dolayısıyla karşılıklarının âhirette daha ağır olacağı-

nı söyleyen âlimler, bir müslümanın Kâbe'ye karşı daha önce duyduğu saygının azalmasının bile günah olacağını ileri sürerler. Nitekim İbn Abbas'ın Mekke'de günah işlemenin ağır sorumluluğundan kaçmak için Tâif'e taşınması, Hz. Ömer'in ve Saîd b. Müseyyeb'in Mekke'de işlenen günahların karşılıklarının daha ağır olacağı hakkındaki ifadeleri ve İbn Mes'ûd'un Mekke'de kulları fiillerinin yanı sıra niyetlerinden de sorumlu tutulacağına dair rivayeti (Taberânî, IX, 222) mücâveretin mekruh olduğunun ileri sürüldüğü metinlerde zikredilmektedir. Harem'e saygının gereğini yerine getiren insanları örnek göstermek yahut böyle bir hayat tarzının muhtemel olduğunu belirtmek suretiyle mücâverette bir sakınca olmayacağını söylemek de bu âlimlere göre doğru değildir. Zira insanların birçoğu bölgenin kutsiyetine yakışmayacak davranışlardan korunamaz. Dolayısıyla takvâ ehli bazı şahsiyetlere atıfta bulunularak mücâveretin câiz, hatta müstehap olduğu sonucuna varılamaz.

Mücâvirliğin mekruh olduğu görüşünün İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Mekke'de baş gösteren mesken sıkıntısı ve hayat pahalılığı ile de irtibatlı olduğu anlaşılmaktadır. Zira mücâvereti câiz ve müstehap kabul etmek bu şehirdeki nüfusu arttıracak, hac veya umre maksadıyla gelen müslümanların ibadet yapmasını zorlaştıracaktır. Gazzâlî'nin ifadesine göre Harem bölgesindeki ev sahiplerinin evlerini kiraya vermelerinin hükmüne dair tartışmalar da mücâveretle doğrudan alakalıdır.

Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye göre bir kişinin Mekke'de ikametinin sakıncalı olduğuna dair zann-ı gâlib oluşmadıkça mücâveret müstehaptır. Ahmed b. Hanbel'e göre mücâveretin mekruh oluşu sadece Mekke'den hicret eden sahâbiler için söz konusudur. Ali el-Kârî'de Hanefî mezhebinde fetvaya esas olan görüşün Ebû Yûsuf ve Şeybânî'nin görüşleri olduğunu belirtir. Mücâveretin müstehap olduğunu savunan fakihler, bir yandan Mescid-i Harâm'da yapılan ibadetlerin sevabı ve Harem bölgesinin faziletine dair âyet ve hadisleri, öte yandan sahâbe ve tâbiin dönemindeki mücâveret uygulamasını delil olarak ileri sürmektedir. Bu çerçevede, Bakara sûresinin Kâbe ile ilgili 125. âyetindeki "âkifin" (kalanlar, ikamet edenler) kelimesinin mücâveretin cevazına delil olup olmayacağı tartışılmış, bazıları buna "Mekkeliler", bazıları "mücâvirler" anlamını vermiştir. Mücâveretin müstehap olduğunu kabul eden müelliflerin büyük bir kısmı,